

УДК 410 + 417 + 4 Укр.

Т. І. Крупеньова

СПЕЦИФІКА АНТРОПОНІМІВ У ТВОРАХ ОКСАНИ ЗАБУЖКО

У статті проаналізовано особливості функціонування і стилістичну роль антропонімів у творах Оксани Забужко, висвітлено їх роль у побудові художнього твору.

Ключові слова: *власна назва, онім, онімний простір, антропонім.*

Художній твір — це особлива форма відображення думок, почуттів людини. Він має свою організацію, свої елементи. Оніми займають у цій системі важливе місце. Функціонування власних імен у літературному творі підпорядковано своїм законам. Ці закони зрозумілі переважно тільки автору твору, оскільки свідомо або несвідомо письменник вкладає у кожену назву або ім'я своє тлумачення. Дослідження функціонування номінацій у мові художньої літератури — дуже велика й складна тема і є однією з актуальних проблем стилістики художнього мовлення. Для вивчення стилістичної ономастичної лексики потрібно глибше та детальніше розуміння художнього твору, тому що без аналізу онімів справжнє розуміння тексту неможливе, а їх вивчення є складовою частиною дослідження творчості письменника, особливостей його ідіостилю. Вибір письменником імені для свого персонажа, як правило, не буває випадковим. Називаючи свого героя тим чи іншим ім'ям, автор вкладає в нього певну оцінку, характеристику. Тим самим він має змогу використати власні імена як додатковий художній засіб для вираження ідейно-естетичного задуму. Проблемам антропонімії української літератури кінця XVIII — XX ст. присвячені роботи Л. О. Белея, В. М. Калінкіна, Ю. О. Карпенка, Є. С. Отіна та ін. Однак антропонімія художнього твору в україністиці вивчена недостатньо. Зокрема ще не були об'єктом дослідження у цьому плані твори Оксани Забужко, які досі розглядалися тільки з літературознавчої точки зору.

Мета нашого дослідження — аналіз номінацій у прозових творах Оксани Забужко, тобто функціонального навантаження, особли-

востей використання онімної та безіменної систем у творах. Нами було розглянуто прозовий доробок авторки: «Я, Мілена», «Дівчатка», «Казка про калинову сопілку».

Антропонімічна система художнього твору — це єдине ціле, внутрішньо організована сукупність способів та моделей, які ідентифікують особливість у громаді, специфічна для певної території, конкретної соціально-історичної епохи або народу. Система власних іменувань особи представляє собою не лише антропоодиночці, об'єднані в парадигми і категорії — особові імена, патроніми, прізвища, прізвиська, андроніми тощо, але й синтагматичні поєднання антропонімічних лексем у дво-, три- та багатолексемні найменування.

У творі «**Я, Мілена**» письменниця використовує тільки один антропонім — **Мілена**, який зустрічається у творі 169 раз. Власницею цього імені є головна героїня твору. Характер досить непостійний, емансипована жінка, що працює на телеканалі і є ведучою популярної телепередачі для жінок: «...чому Мілену, жінку навзагал беззахисну, як горобець, у принципі побоювались, і колеги, й начальство, і хоч вона ніколи не сваволила й завжди розфарбовувала новини саме тими кольорами, яких від неї сподівалися (Мілена всюди була відмінницею, і в школі, й в університеті),...Мілену побоювались, і навіть вважали за добру журналістку, тож якось десь в обшитих дубом кабінетах хтось узяв і надумався дати їй власну програму»[1:126]. У художньому тексті зустрічаємо пестливу форму імені **Мілюнчик**, яку вживає її чоловік, що свідчить про відношення до коханої дружини.: «...лапчик власноручно прибив за вікном спеціально придбану антену, щоб вечорами дивитися на свого Мілюнчика...»[1:126–127]. Антропонім Мілена є певним поєднанням двох імен Олена + Міла, що свідчить про двоїстість особистості. Характер героїні постійно змінюється, ніби в ній живуть дві жінки одночасно. За словником Олена від гр. *helē* — сонячне світло [2:169], а Міла від гр. *melaina* — чорна, темна [2:162]. Письменниця надає своїй героїні подвійне ім'я, протиставляючи два кольори, як дві сторони життя. Героїня з часом відчуває роздвоєння у житті: окремо одна від одної жила Мілена — телеведуча популярної жіночої програми, і Мілена — домашня дівчина, любляча дружина. Телебачення стало для Мілени другим Я: «Вона вперше запідозрила щось недобре: в телевізорі хтось оселився. Тоді вона ще не знала, хто саме, та й потім їй тільки здавалося, ніби дізналась...»[1:128]. Олена і Міла боролися за

право на існування в одній жінці: «*На Мілену глипнуло її власне обличчя, тобто не її, а тої другої з екрана...*» [1:146]. І тільки, коли героїня морально вбила в собі «темну» частину антропоніма, життя пішло абсолютно інакше. Мілена втратила частину себе, її програму закрили, але тепер вона була одна-єдина, фактично Мілена, але насправді — Олена.

У творі ми зустрічаємо ще одну діючу особу — чоловік Мілени. Протягом усього твору авторка використовує тільки апелювати для його позначення: «...*Вона задирає голову і відшукувала поглядом свої вікна й по тому, котре з них освітлене, дізнавалась що зараз, не підозрюючи про радість її наближення, робить лапчик (мурчик, хвостик-пухтик)*» [1:125]. Варіанти *лапчик, мурчик, хвостик, пухтик* вживаються по 6 раз. Така ситуація свідчить про емансиповану позицію Мілени. Героїня, навіть, не може визначитися з апелювативом щодо своєї другої половинки: «...*служба правилася на тридцять котромусь каналі, то лапчик (мурчик, котульчик, хвостик-пухтик) власноручно прибив за вікном спеціально придбану антену...*» [1:126]. Назва твору дуже своєрідна, О. Забужко не називає його просто іменем головної героїні, а робить акцент на тому, що Мілена змогла відстояти свою особистість, своє Я, щоб потім у кінці твору гордо заявити Я — Мілена.

Твір «*Дівчатка*» невеликий за обсягом, але є досить містким на вживання онімів. Тут письменниця нас знайомить з двома героїнями **Оленка** і **Одарка**, причому їх імена вживаються майже з однаковою частотою. Антропонім Одарка не зустрічається у повному варіанті, знаходимо зменшене **Дарка** (106 раз): «...*Дарка відводить очі, чомно туплячись за вікно, де якраз вигулькує з-поміж поплямленої сонцем зелені кам'яний бовванчик...*» [1:38]. Один з героїв вживає зменшену форму імені **Дар**: «*Знаєш, Дар, я часом до ранку не можу заснути, все думаю — голова іде обертом...*» [1:44]. Загалом даючи своїй героїні такий варіант антропоніма, авторка виказує своє ставлення до неї, адже варіантів імені Одарка може бути безліч: Даруся, Даринка, Одарочка, але письменниця не вважає за потрібним надати цій жінці демінутивну форму імені. Колюче, сухе Дарка вказує на її характер, такий же різкий як і форма імені, яке надала героїні Оксана Забужко: «*На той час, коли в їхньому 4-Б з'явилась Ленця, Дарка вже мала за собою біографію, цілком гідну майбутнього кримінального або політичного лідера (межа між цими двома, як відомо, вельми плітка й визначається*

не вдачею, а обставинами): аж дві дівчинки з її класу мусили змінити школу...»[1:40].

Антропонім другого персонажа подається у формі **Ленця**, а також прізвище — **Скальковська**. Подружка Дарка називає її — **Ленця** (95 раз): «Ленця не прийшла ззовні — вона розвинулась зсередини Дарки, як її власний орган»[1:42], інші персонажі — **Скальковська**: «...без грюку, в чому теж, аби охота, можна було б добачити натяк на знущальність, і тому, знову і знову, — вийди з класу, Скальковська!...»[1:57]. Авторка, даючи своїй героїні антропонім Ленця, ніби хотіла підкреслити її легковірність, легковажність: « з «великими» хлопцями, які все знають, і тому роблять з нею невідомо що, і вона це їм дозволяє»[1:53]. Зустрічаємо й інші варіанти оніма: **Лена**, **Леночка**, **Ленця-оленятко**, **Ленка-пенка**: «...оленя — від Олена: казати Лена, Ленка чи Леночка, як казали всі, Дарці не повертався язик: Лена — це Ленка-пенка, й нічого більше...»[1:37].

В антропоніміконі зустрічаються і другорядні персонажі: **Римочка Браверман** і **Маринка Вайсберг**: «... чорнява Римочка Браверман з величезними присинцево-білими бантами в лиснючих косах, яку батьків шофер підвозив до школи службовою, так само лиснючою чорною «Волгою»...»[1:40], а також **Вовка Лясота**: «Додому Дарку проводить Вовка Лясота»[1:64].

Окрім антропонімічних, використовує авторка й інші розряди власних назв: ідеонім «**Майстер і Маргарита**»: «... «Майстра і Маргариту» Ленця те прочитала першою — переповівши Дарці перед тим, як позичати, майже дослівно перший розділ...»[1:50]. Згадуючи про цю книгу, авторка підкреслила, що культурний рівень у дівчат був досить високим. Така зацікавленість російською літературою характеризувала їх, як володарок гарного смаку. Також зустрічаємо топоніми **Гагри** і **Копенгаген**: «...від неї пахло домашньою ванільною здобою, канікулами в Гаграх, конфіскованим у третьому поколінні антикваріатом і п'ятикімнатною квартирою...»[1:40], «У тебе таких нет і не будет, это мне папа привёз из Копенгагена» [1:41]. Вони вказують на матеріальні блага героїв, оскільки поїздка в Гагри була в той час доступна одиницям, а речі із-за кордону — то взагалі велика розкіш. Ці блага могли собі дозволити окремі люди, дочкою яких і була Римочка. Також, вживає авторка топоніми **Америка**, **Париж**, **Швейцарія**, які вказують місце проживання другорядних персонажів, але все ж знов відчуває-

мо різницю між соціальним станом людини, що проживає в Америці, та людини, що живе в Москві: «...*Миша Хазін емігрував до Америки..., Крайчин в Парижі на конференції...*»[1:59].

«*Казка про калинову сонілку*» — стародавня казка, яка обертається жіночою версією трагедії Каїна і Авеля, історії споконвічної боротьби сил зла за душу людини [3:41]. Події твору відбуваються в селі. Персонажі **Ганна, Марія, Василь, Олена** — представники простого селянства. Власні назви релевантні хронотопові та значною мірою створюють його. І при тому як літературні оніми вони вщерть виповнені притаманною цьому лексичному шару художніх творів інформацією та експресією. Онімна лексика, наділена власне номінативною функцією, постачає у текст різного роду інформацію (історичну, етнографічну, географічну, конотативну та іншу) бере участь у моделюванні хронотопа. Крім цього вона відіграє конструктивну та структурно-семіотичну роль у формуванні художньої картини світу.

На початку твору знайомимось з матір'ю головної героїні **Марією**: «...*Марія носила свої все ще гарні вуста зашпиляними, від чого вони по-троху тоншали, а в хаті й коло хати в неї завжди був лад...*»[1:74].

Дочка **Ганна** (з д-євр. *shānan* — він був милостивий[2:128]) іменується демінутивом **Ганнуся** 133 рази: «... *а Ганнуся, горда, що її безмалю за дорослу почитають і «поворожила» — пішла і сказала: отут копайте, і так з'явилася в селі ще одна криниця...*»[1:86]. Для всіх оточуючих вона була «маминою дочкою», простою товариською дівчиною, та важко було іноді зрозуміти, що було у неї на думці. Для матері Ганнуся завжди залишалась коханою донечкою, тому інакше як в пестливій формі вона до неї не зверталась. **Ганна-панна** називали героїню за її гордовиту ходу, якої її мати привчила: «...*дівчинка навчалась високо підсмикувати підборіддя, виходячи на люди (нестеменно Ганна-панна), і люди, як завжди, все й бачили, бо ж від їхнього ока нічого не сховається...*»[1:73]. Хоч за вдачею була простою життєрадісною дівчиною, та мама все нашіптувала, що вона найкраща, найрозумніша і заслуговує тільки найкращого, виховувала в ній панну.

Ім'я сестри Ганнусі **Олена** також функціонує у творі тільки у демінутивній формі **Оленка** (60 разів): «*Воно й те правда, що підлітком Оленка не тільки витяглась, а й вилюдніла, — з неї робилось по-своєму славне дівча, вродою, однак, більше подобаючи таки на батька, ніж на матір...*». За натурою спокійна, лагідна, нагадає нам Оленку з відомої

дитячої казки, саме цей прототип вклала О. Забужко в образ дівчини, і антропонім використала відповідний. «*Оленка тим часом пряла — то була для неї наймиліша з усіх хатніх робіт...*»[1:87]. Та було щось в ній потаємне, гріховне, що показано апелятивом **зміючка-Оленка**: «... *зміючка-Оленка діставала яблуко, а її з рішучим, страхітливим сопінням перекидали через коліно, задираючи спідничку на голову...*»[1:78]. Дійсно, героїня ніби нагадує змію, що є спокійною, але в будь-який момент може напасти, вжалити болячи, так, як це зробила Оленка, спокусивши нареченого сестри.

У художньому просторі яскраве місце займають і чоловічі антропоніми **Василь** і **Дмитро**. **Василь** (26 разів) — батько Ганни, як кожен володар цього антропоніма дуже сімейна людина, порядна: «... *та друга дочка була вже татова — все одно що кинута Василеві на відчійного. Він і панькався з нею понад міру...*»[1:76]. **Дмитро** (12 разів) — залицяльник Ганни, а потім і наречений Оленки: «...*з тобою Дмитре, нівроку, не напонеділкуюєшся...*» [1:100]. Вживається також антропоформула ім'я+прізвище (10 разів): «...*Маркіячук Дмитро — красун парубок, що й казати, надто як підпережиться в неділю червоним поясом...*»[1:99]. Вживаючи прізвище та ім'я цього персонажа, авторка ніби наголошує, що не тільки вродою вдався парубок, а й поважною людиною планує стати в житті, такою, щоб тільки за прізвищем та ім'ям називали.

У художньому творі письменниці вживає агіоніми **Каїн** і **Авель** (16 разів): «...*Бог уперше зглянувся на Авеля і на жертву його, а на Каїна і на його жертву не зглянувся...*»[1:110]. Використання у «Казці про калинову сопілку» саме цих біблійних імен, досить закономірне і зрозуміле, адже за основу твору Оксана Забужко взяла легенду про Каїна і Авеля. Почувши назву твору «Казка про калинову сопілку», читач уявляє собі щось позитивне, фантастичне, добре. Як може бути інакше, коли мова іде про казку. Та все ж, сюжет твору абсолютно не казковий.

Отже, дослідивши лише три найпопулярніших твори Оксани Забужко, ми можемо говорити про багатогранність її таланту. Слід зазначити, що онімний простір творів цієї авторки досить розмаїтий. Кожний онім підібраний О. Забужко, виконує функціональне навантаження. Немає у текстах випадкових ономастичних називань, все впорядковано і має своє значення.

Література

1. Забужко О. Сестро, сестро: Повісті та оповідання. — К.: Факт, 2004. — 240 с.
2. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей: Словник-довідник/ за ред. В. М. Русанівського. — К.: Наукова думка, 1996. — 335 с.
3. Скуратівський В. Нельотна погода. Замість передмови та замість монографії// Забужко О. Сестро, сестро: Повісті та оповідання. — К.: Факт, 2004. — 240 с.

Крупенёва Т. И.

СПЕЦИФИКА АНТРОПОНИМОВ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ОКСАНЫ ЗАБУЖКО

В статье проанализированы особенности функционирования и стилистическая роль антропонимов в прозе Оксаны Забужко, определена их роль в построении художественного произведения.

Ключевые слова: имя собственное, оним, ономастическое пространство, антропоним.

Krupenyova T. I.

PECULIARITIES OF ANTHROPONYMS IN OXANA ZABUZHKO'S LITERARY WORKS

The article is devoted to the research of anthroponyms in the literary works by Oxana Zabuzhko, their role in the construction of the artistic work is reflected.

Key words: proper noun, onym, onomastic space, anthroponym.